

Вступне слово ректора Харківської державної академії культури
В. М. Шейка

Opening Remarks by the Rector of the Kharkiv State Academy of Culture
V. M. Sheyko

**КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ — ТЕОРЕТИЧНА БАЗА
ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

CULTUROLOGY AND SOCIAL COMMUNICATIONS:
THE THEORETICAL BASIS OF THESIS RESEARCH

У сучасному інформаційному суспільстві й суспільстві знань особливого значення набувають наука та її носії — інтелектуальна еліта, здатна продукувати нове наукове знання, успішно реалізувати свої наукові здобутки в усіх сферах людської діяльності. Сучасні заклади вищої освіти України все більше набувають ознак наукових установ, трансформуються в сучасні науково-освітні інституції, провідні осередки розвитку галузевої науки відповідного профілю, де зароджуються, формуються й успішно функціонують наукові школи, де продукуються нові ідеї та наукові знання, які витримують першу апробацію в студентській аудиторії, набувають поширення на регіональному, національному і світовому рівнях. Науково-дослідницька діяльність стає одним з пріоритетних напрямів функціонування кожного сучасного українського ЗВО.

Харківська державна академія культури (ХДАК) — заклад вищої освіти, знаний своїми науковими здобутками не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Висока наукова результативність академії відома широкій науковій спільноті, регулярно висвітлюється на сторінках монографічних видань та шпальтах провідних періодичних видань.

ХДАК — перший і впродовж тривалого часу єдиний на теренах України вищий заклад освіти культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань, який понад 90-річний період посідає лідерські позиції в підготовці якісних фахівців (бакалаврів, магістрів, докторів філософії), а також наукових і науково-педагогічних працівників (докторів та кандидатів наук) означеного профілю. Цей факт визнано не лише на вітчизняному, а й на світовому науковому просторі.

ХДАК має багаторічний плідний досвід підготовки та атестації кадрів вищої кваліфікації. Цьому сприяють як авторитетний науковий склад викладачів, понад 70 % з яких мають наукові ступені доктора (кандидата) наук, так і створена широка наукова інфраструктура. Успішно діють аспірантура, докторантура, дві спеціалізовані вчені ради з правом захисту докторських (кандидатських) дисертацій; виходять друком два збірники наукових праць з культурології, мистецтвознавства, соціальних комунікацій — «Культура України» та «Вісник Харківської державної академії культури»; розробляються дві фундаментальні та більше десяти прикладних НДР; науково-педагогічними працівниками активно студіюються докторські, кандидатські дисертації, монографії, підручники, навчальні посібники; зростає публікаційна активність та індекс цитувань їхніх праць; підвищується авторитет міжнародних і всеукраїнських наукових форумів, які організовуються на базі ХДАК;

функціонують авторитетні наукові й мистецькі школи, найвідомішими серед яких є освітньо-наукові школи культурології та бібліотекознавства.

Особливе місце в науковій інфраструктурі ХДАК посідають дві спеціалізовані вчені ради з правом прийняття до розгляду та захисту докторських (кандидатських) дисертацій у галузі культурології, мистецтвознавства та соціальних комунікацій.

У 2006 р. академія ініціювала введення в Україні двох нових наукових галузей — 26 «Культурологія», 27 «Соціальні комунікації», першою розпочала підготовку й атестацію кадрів вищої кваліфікації цього профілю.

Культурологічно-мистецький напрям забезпечує спецрада Д 64.807.01 (створена у квітні 1994 р.), яка нині здійснює захист докторських (кандидатських) дисертацій за двома основними спеціальностями: 26.00.01 — «Теорія та історія культури» (у галузі культурології та мистецтвознавства) та 26.00.04 — «Українська культура» (у галузі культурології і мистецтвознавства). За весь період її функціонування науковий простір України та інших країн світу поповнився 150 докторами і кандидатами наук для сфери культури і мистецтва: 25 докторів (17 %) і 125 кандидатів наук (83 %). За галузями наук серед докторів наук — 16 докторів мистецтвознавства (64 %), 9 докторів культурології (36 %). Серед кандидатів наук — 78 кандидатів мистецтвознавства (62 %), 33 кандидата культурології (26 %), 10 кандидатів філософських наук (8 %), 2 кандидати історичних наук (2 %).

Підвищується концептуальність і фундаментальність наукових студій з культурології та мистецтвознавства. Докторські дисертації виявляють закономірності, тенденції, базисні принципи теорії та історії культури загалом, української культури зокрема, що забезпечує надійну теоретико-методологічну базу сучасної культурології і мистецтвознавства, їх розвиток як наукових дисциплін. Кандидатські дисертації мають як теоретичне, так і прикладне спрямування. Багатоаспектною є проблематика дисертацій. Серед найбільш інтенсивно розроблюваної: передумови й чинники, під впливом яких виникають, формуються і розвиваються професійна сфера та культурно-мистецькі інтереси сучасного суспільства; процеси створення, примноження й передання культурних цінностей та творів мистецтва; культурно-мистецька діяльність, культурне життя сучасного суспільства з метою виявлення культурно-історичних типів. Тематика дисертацій присвячена як загальним культурологічним та мистецтвознавчим, так і спеціальним питанням розвитку музичного, хореографічного, сценічного мистецтва, піаністичної, виконавської культури. За актуальністю, новизною, теоретичною і практичною значущістю, самостійністю вирішення наукового завдання, обґрунтуванням нового наукового напрямку, прирощенням нового наукового знання, методологічним інструментарієм, змістом і стилем дисертації, захищені в спецраді ХДАК, відповідають вимогам МОН України щодо докторських (кандидатських) дисертацій.

Слід відзначити, що дисертації, захищені в спецраді ХДАК, вагомі й солідною методологічною базою, застосуванням пізнавальних можливостей різних загальнонаукових і спеціальних підходів та методів. Відомо, що дослідження на стику наук надають найзначніших наукових результатів. Специфікою багатьох дисертацій є застосування культурологічного підходу

до вирішення наукової проблеми чи обґрунтування нового наукового напрямку. Учені ХДАК доклали значних зусиль щодо уточнення його сутності, міждисциплінарного спрямування. Умовно цю сутність можна звести до таких ключових позицій: предметне поле цього підходу — завжди культура (у широкому сенсі — як феномен, у вузькому — як специфічна сфера); дослідження здійснюється за допомогою поняттєво-термінологічного апарату культурології; сформована методологія, яка хоча й містить виражені ознаки наукової універсальності, однак має й певні пріоритети в локальних дослідженнях культури і мистецтва, що дозволяє розглянути явище, процес, об'єкт чи предмет у культурологічному аспекті; переважання ціннісної домінанти над іншими (структурними, функціональними, генетичними, еволюційними тощо) основами вивчення культури у всіх її проявах. Долучення культурологічного підходу до гуманітарних наук гарантує їх розвиток, забезпечує новим науковим знанням.

За багаторічну історію своїх повноважень у спецраді Д 64.807.02 було захищено 83 дисертації: 18 докторських (22 %), 65 кандидатських (78 %). Виявлено полідисциплінарне спрямування дисертаційних досліджень: 10 докторських дисертацій (55,6 %) захищено в галузі соціальних комунікацій, 8 дисертацій (44,4 %) у галузі педагогічних наук, 2 дисертації (11,1 %) в галузі технічних наук; 47 кандидатських дисертацій (72,3 %) захищено в галузі соціальних комунікацій, 17 дисертацій (26,2 %) у галузі педагогічних наук. Виявлено суттєве зростання кількості підготовки і захисту дисертацій у галузі соціальних комунікацій, що сприяє розширенню наукового простору досліджень з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Пріоритетна проблематика дисертацій пов'язана з потребами інформаційного суспільства та суспільства знань, комп'ютеризації й інтернетизації, формування електронного професійно-діяльнісного середовища бібліотек різних типів і видів України та зарубіжних країн. Запровадження в спецраді Д 64.807.02 з 2008 р. наукової галузі «соціальні комунікації» стимулювало майбутніх докторів і кандидатів наук до студіювання концептуальних, теоретико-методологічних засад та прикладних аспектів розвитку бібліотечно-інформаційної й книжкової галузей, книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, розглянутих у соціально-комунікаційній парадигмі.

Підготовка кадрів вищої кваліфікації з культурології, мистецтвознавства, соціальних комунікацій у ХДАК за період 1994–2019 рр. є одним із головних пріоритетів її діяльності. Спецради ХДАК зробили вагомий внесок у підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації для культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної сфер не лише України, а й країн Близького Сходу, Азії, Латинської Америки, Канади та ін. Високий авторитет, вагомі наукові здобутки, унікальність академії як фундатора і лідера вищої культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, особливий стиль підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів за 90-річний період її існування та 25-річний досвід якісної експертизи дисертаційних досліджень спецрадами та ін. визнані не лише в Україні, а й за її межами. Зі створенням у 1994 р. у ХДАК спецрад розпочалася системна підготовка дисертаційних досліджень з теорії та історії культури, української культури, книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

За 25-річну історію функціонування спеціалізованих учених рад ХДАК тут захищено 233 дисертації: 44 докторських і 189 кандидатських. За науковими галузями: 94 доктори і кандидати наук з мистецтвознавства, 57 докторів і кандидатів наук із соціальних комунікацій, 42 доктори і кандидати культурології, 21 доктор і кандидат педагогічних наук, 10 докторів і кандидатів філософських наук, 2 доктори технічних наук, 2 кандидати історичних наук. Можна з упевненістю констатувати, що ХДАК є одним із провідних українських центрів підготовки та атестації кадрів вищої кваліфікації культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю.

Як зазначалося, провідні вчені академії ініціювали введення в Україні у 2006 р. двох нових наукових галузей «культурологія» та «соціальні комунікації», що вможливило на новітній фундаментальній основі об'єднати результати наукових досліджень споріднених і дотичних наук, вибороти своє специфічне місце в системі наукового знання. Уперше в історії України створено спецради в галузі 26 «Культурологія» та 27 «Соціальні комунікації». На сьогодні тут функціонує єдина в нашій країні спецрада зі спеціальності 26.00.04 «Українська культура».

Діяльність спецрад ХДАК розпочалась із захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. У 1994 р. відбувся захист першої докторської дисертації зі спеціальності 05.25.05 «Інформаційні системи і процеси» в галузі технічних наук (Н. В. Шаронова), у 1996 р. — першої докторської дисертації зі спеціальності 17.00.01 «Теорія та історія культури» в галузі мистецтвознавства (І. В. Зборовець). Характерною особливістю спецрад ХДАК є міждисциплінарність, відкритість, підтримка науковців, тематика дисертацій яких не підлягає атестації через відсутність в Україні відповідних спецрад. Так, уперше в нашій країні у 2000 р. на засадах разового захисту в спецradі 64.807.01 здійснено захист кандидатської дисертації зі спеціальності 17.00.08 «Музеєзнавство, зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури» в галузі мистецтвознавства (Л. П. Велика). Надалі ця традиція продовжувалася в захисті докторських та кандидатських дисертацій означеного профілю. У 2001–2002 рр. розпочинається захист дисертацій громадянами зарубіжних країн: у 2001 р. захист кандидатської дисертації громадянина Йорданії Тавальбеа Алі Халіда Алі зі спеціальності 17.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», у 2002 р. — громадянина Йорданії Хасана М. Х. Бані Мустафи зі спеціальності 17.00.08 «Музеєзнавство, зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури». Протягом наступних років у спецрадах ХДАК успішно захистились молоді науковці з Китаю (Чу Фенлей, Чжао Лін, Лі Хань, І Цзя, Лі Чженсін, Чен Цзешінь).

У 2007 р. ХДАК розпочинає підготовку і захист докторських та кандидатських дисертацій з нових інтегрованих галузей — культурології та соціальних комунікацій. Завдяки продуктивній науковій діяльності академії у 2008 р. в Україні з'являються перші доктори наук у галузі культурології зі спеціальності 26.00.01 «Теорія та історія культури» (А. Т. Щедрін) та в галузі соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (І. О. Давидова). У 2009 р. відбувся перший захист дисертації доктора культурології зі спеціальності 26.00.04 «Українська культура» (К. В. Кислюк). У 2019 р. на засадах разового захисту

захищена докторська дисертація зі спеціальності 17.00.04 «Кіномистецтво, телебачення» в галузі мистецтвознавства (В. Н. Миславський) та ін. Усі перші українські доктори наук з нових наукових галузей — штатні викладачі ХДАК.

Проблемно-тематичний аспект дисертацій достатньо широкий. Основна увага в культурологічних та мистецтвознавчих дослідженнях приділялась питанням розвитку культури і мистецтва в глобальному суспільстві, виявленню актуальних тенденцій та проблемних питань, розкриттю динаміки, структури, закономірностей розвитку й ефективності досліджуваних галузей. Значний контент становлять дисертації, присвячені дослідженню окремих сфер культури і мистецтва: музичного, сценічного, театрального та ін. У бібліотечно-інформаційних дослідженнях домінуючою є проблематика, пов'язана з трансформацією інформаційних, бібліотечних, книжкових інституцій у сучасному електронному інформаційно-комунікаційному середовищі; з розвитком книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства як соціально-комунікаційних наук. У спецрадах ХДАК органічно поєднані гуманітарні і технологічні вимоги сучасного суспільства. Докторські дисертації є полідисциплінарними, студіюють базисні принципи, парадигмальні, теоретико-методологічні засади, поняттєво-термінологічний апарат, тенденції та перспективи розвитку профільних сфер діяльності й наукових дисциплін, забезпечують їх новим науковим знанням. Більшість докторських дисертацій стали знаковими для розвитку сучасної культурології, мистецтвознавства, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства та архівознавства. У кандидатських дисертаціях розглядаються як теоретичні, так і прикладні аспекти.

Достатньо широким є географічний ареал дисертаційних захистів, який охоплює 5 зарубіжних країн та майже всі провідні науково-освітні центри України — Київ, Харків, Львів, Одесу, Полтаву, Рівне, Миколаїв, Сімферополь, Суми та ін. Здобувачі представляють майже 60 наукових установ, закладів вищої освіти, у яких виконувалися дисертаційні дослідження. Серед них: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Запорізький національний університет, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова та ін. Звісно, що левову частку захистів становлять представники харківських ЗВО, зокрема Харківської державної академії культури.

До атестаційного процесу було залучено як опонентів 510 учених із 79 установ, зокрема 321 доктор наук (63 %) і 189 кандидатів наук (37 %).

Авторитетною є когорта наукових консультантів і наукових керівників докторських і кандидатських дисертацій, число яких становить 76 осіб. Серед них: 57 докторів наук (75 %) та 19 кандидатів наук (25 %) у галузі культурології, мистецтвознавства, філософських, історичних, педагогічних, технічних наук, а також соціальних комунікацій. Найбільша кількість робіт від загальної кількості дисертацій була виконана під керівництвом В. О. Льганаєвої (17), В. М. Шейка (16), Н. М. Кушнарєнко (13), Л. Я. Філіпової (10), М. В. Дяченка, І. О. Давидової, І. І. Польської, О. І. Чепалова (по 9), А. А. Соляник (7), І. І. Гулеско,

А. П. Овчиннікової, Л. В. Стародубцевої, Г. В. Шемаєвої (по 5). Науковими керівниками/консультантами також були А. З. Житницький, О. В. Кравченко, Ю. І. Лошков, Г. Д. Панков, А. Т. Щедрін (по 4 захисти), З. І. Алфьорова, А. Г. Баканурський, А. А. Кікоть, В. О. Лозовой, М. А. Низовий, Л. Д. Соколюк, О. Г. Стахевич, О. В. Шило, Л. С. Азарцева, Г. Г. Асєєв, І. В. Зборовець, Т. В. Новальська, Ю. В. Павленко, М. І. Сенченко, М. Р. Черкашина-Губаренко, Л. В. Шаповалова та ін.

Сформувалась авторитетна харківська наукова школа культурології, мистецтвознавства, книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства. Визначилися лідери власних персоніфікованих наукових шкіл галузевого спрямування, що розвиваються і поповнюються молодими докторами й кандидатами наук. Змістова унікальність, публікаційна активність, високий рівень цитувань наукових праць як учених-лідерів наукових шкіл, так і їхніх учнів, активне оприлюднення наукового доробку в статтях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, у доповідях на престижних вітчизняних і міжнародних наукових форумах та ін. забезпечили високий авторитет й ідентифікацію харківської наукової школи не лише на вітчизняному, а і світовому науковому просторі.

Провідними вченими ХДАК розвинуто широку теоретико-методологічну базу дисертаційних досліджень, видано немало монографій, підручників і навчальних посібників з організації та методики науково-дослідницької діяльності, які неодноразово перевидавались. Серед найвагоміших: підручник «Організація та методика науково-дослідницької діяльності» (1998–2008 рр.), навчальні посібники «Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства» (2016), «Культурологічні та мистецтвознавчі дослідження: теорія і методологія» (2020) та ін. Це забезпечило надійний методологічний фундамент переходу від описового до концептуального дискурсу дисертаційних досліджень, від прикладного до фундаментального студіювання культурологічно-мистецьких і бібліотекознавчо-інформаційних проблем.

Нині розпочато новий етап діяльності ХДАК у сфері підготовки й атестації кадрів вищої кваліфікації, орієнтований на інтеграцію вітчизняної системи в європейський і світовий науковий простір. Постійно стимулюючи розвиток нових наукових напрямів культурології, мистецтвознавства, інформаціології та бібліотекознавства, академія створює потужне інтелектуальне підґрунтя щодо підготовки нового покоління вітчизняних наукових кадрів.

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч мистецтв України, дійсний член Національної академії мистецтв України, ректор ХДАК